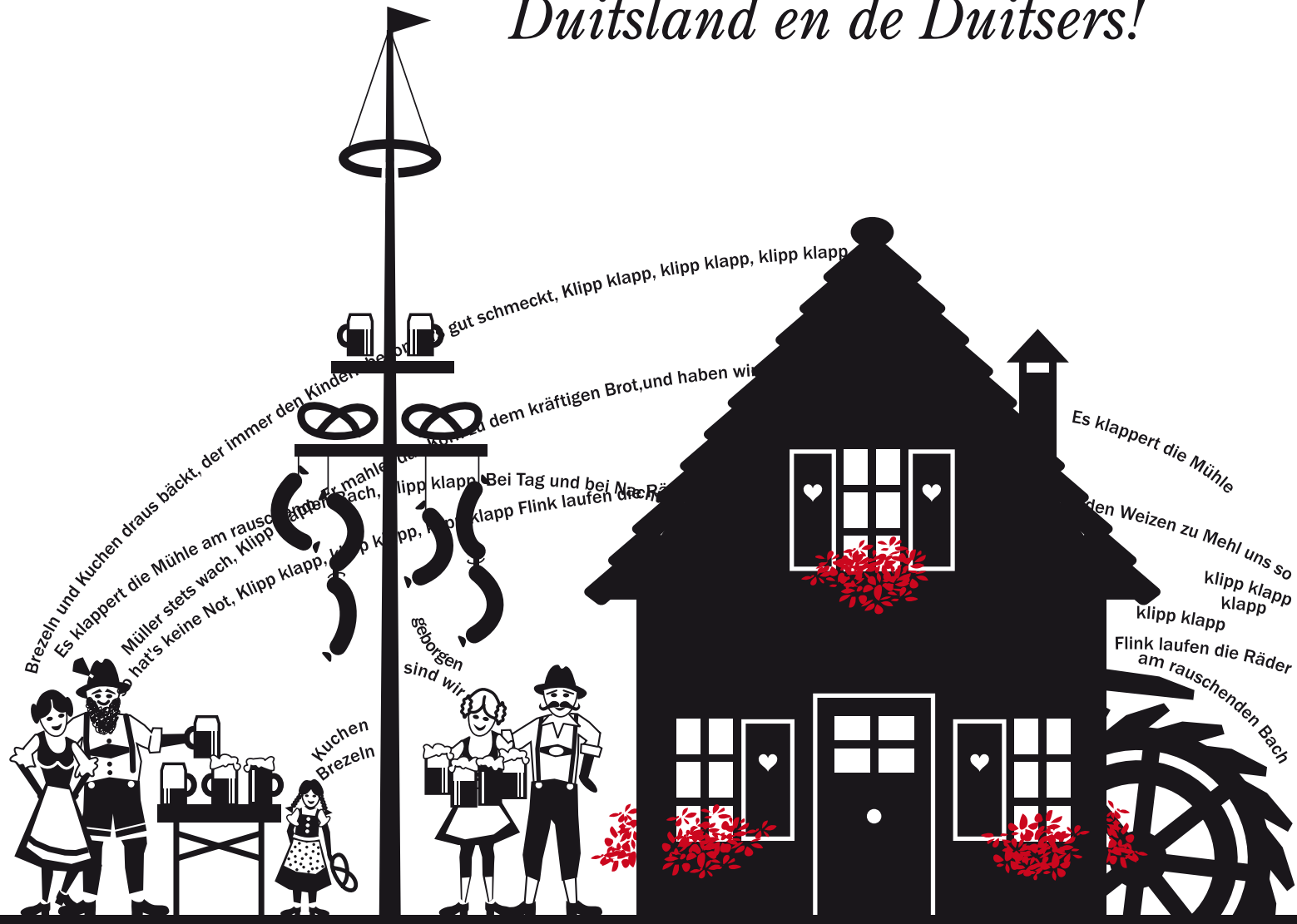

Taal & Cultuur

Duitsland en de Duitsers!

Taalgeschiedenis van het Duits

Erwin de Vries, Jos Kleemans en Paul Goossen

INLEIDING: TALEN VERANDEREN VOORTDUREND 36

TAALFAMILIES 36

- De eerste of Germaanse klankverschuiving 36
- De tweede klankverschuiving 37
- Gemeenschappelijke woordenschat 37
- De klinkerverandering van sterke werkwoorden 37
- Achtervoegsels om woorden mee te maken 37
- Noord- en Westgermaans 37

DE ONTWIKKELING VAN HET DUIJS 38

- Onder invloed van de geestelijkheid: het Oudhoogduits 38
 - Het woord 'Duits' 38
 - Abrogans 39
 - Merseburger Zaubersprüche 39
- Onder invloed van de hofcultuur: het Middelhoogduits 40
- Onder invloed van stad en universiteit: Vroegnieuwhoogduits 40
 - 1. Nieuwhoogduitse diftongering 41*
 - 2. Nieuwhoogduitse monoftongering 41*
 - 3. Klinkerverlenging 42*
 - Een voorbeeld: Sendbrief vom Dolmetschen 42*
- Onder invloed van wetenschap, techniek en media: Nieuwhoogduits 42

DIALECTEN 43

DE E/I-WECHSEL EN A-UMLAUT 43

AANBEVOLEN LITERATUUR 43

Inleiding: Talen veranderen voortdurend

Taal is altijd in beweging. Er ontstaan nieuwe woorden, grammaticale regels passen zich aan en de uitspraak van klanken verandert. De wereld wordt door de nieuwe informatie- en communicatietechnologie steeds kleiner. Talen beïnvloeden elkaar daardoor steeds intensiever.

Het grote aantal Franse, Engelse en ook Duitse woorden dat in het Nederlands voorkomt, is daar een eenvoudig bewijs van. Handel en handelswegen, de boekdrukkunst en andere moderne uitvindingen zijn van grote invloed op de taal die mensen spreken.

In deze ontwikkeling zijn de volgende stadia van groot belang geweest:

1. De **boekdrukkunst** (rond 1500) zorgde voor een snellere verspreiding van geschreven taal en de wens naar eenheid in de spelling.
2. **Radio en televisie** (rond 1920) zorgden voor een groter bereik van het gesproken woord. De dominante spreekwijze via deze media heeft een standaardiserende werking op de uitspraak in het betreffende taalgebied.
3. **SMS** (rond 2000) - deze techniek met de kleine displays en het typewerk op kleine toetsjes brengt het ontstaan van vele nieuwe afkortingen met zich mee.

Taalfamilies

Taal is in de eerste plaats gesproken taal, een auditief medium voor communicatie. Een vergelijking van klanken, vormen, woordenschat en grammaticale structuren wijst op soms grote overeenkomsten tussen talen, die in zeer uiteenlopende gebieden gesproken worden. Zo kunnen talen worden ingedeeld in taalfamilies.

Bijna alle talen die op dit moment in Europa gesproken worden, rekt men tot de Indo-Europese taalfamilie. Of er ook echt een Indo-Europees 'oervolk' geleefd heeft, is niet met zekerheid vast te stellen. Misschien was er slechts sprake van een los stammenverband van verschillende volken, die 3000 jaar voor Christus tussen de Noordzee en de Kaspische Zee geleefd hebben. Dat de daar gesproken talen verwantschap vertoonden, is wel zeker.

Binnen deze grote taalfamilie zijn weer groepen aan te wijzen, die onderling nauw met elkaar verwant zijn. Het Duits, Nederlands, Engels bijvoorbeeld - de Westgermaanse taalgroep - en de Scandinavische talen - de Noordgermaanse taalgroep - worden op grond van hun onderlinge overeenkomsten gerekend tot dezelfde Germaanse tak.

De eerste of Germaanse klankverschuiving

In een proces tussen 2000 en 500 voor Christus heeft het Germaans zich waarschijnlijk langzamerhand losgemaakt uit het Indo-Germaans door de zogenaamde eerste of Germaanse klankverschuiving (*Erste of Germanische Lautverschiebung*). Sommige klanken werden anders uitgesproken en de klemtoon verschoof naar de eerste lettergreep.

De verschuiving van klanken is door de Germanist Jacob Grimm in de negentiende eeuw voor het eerst beschreven en wordt daarom ook wel de 'Wet van Grimm', *das Grimmsche Gesetz* genoemd. Jacob Grimm (en zijn broer Wilhelm) kennen wij vooral als verzamelaar van sprookjes, maar hij was ook een belangrijke grondlegger van de studie van de Duitse taal- en letterkunde, de *Germanistik*.

De tweede klankverschuiving

De volgende klankverschuivingen traden op:

Indo-Europees	Germaans
p	> f
t	> th (+/- de Engelse [th] in <i>brother</i>)
k	> x/h
b	> p
d	> t
g	> k

Latijn	Duits	Nederlands	Engels
pater	Vater	vader	father
piscis	Fisch	vis	fish
tres	drei	drie	three
tonitrus	Donner	donder	thunder
iste	der/die	de	the
canis	Hund	hond	hound
cornu	Horn	hoorn	horn
centum	hundert	honderd	hundred
labium	Lippe	lip	lip
Kardia (Grieks)	Herz	hart	heart
genu	Knie	knie	knee

Uit het Germaans zijn de volgende overeenkomsten tussen de huidige talen in Noord- en Noordwest-Europa afkomstig:

Gemeenschappelijke woordenschat

Duits	Vater	Wort	bringen
Nederlands	vader	woord	brengen
Engels	father	word	bring
Zweeds	fader	ord	bringa

De klinkverandering van sterke werkwoorden

Duits	trinken	trank	getrunken
Nederlands	drinken	dronk	gedronken
Engels	drink	drank	drunk
Zweeds	dricka	drack	druckit

Achterevoegfels om woorden mee te maken

Duits	-schaft	Freundschaft
Nederlands	-schap	vriendschap
Engels	-ship	friendship
Zweeds	-skap	vänskap

Noord- en Westgermaans

Men neemt aan dat er in de eerste eeuwen na Christus duidelijke verschillen gingen optreden tussen de talen in de Scandinavische gebieden en het gebied dat nu ongeveer samenvalt met Duitsland, Nederland, Friesland en Engeland. Daarom spreekt men van de Noordgermaanse taalfamilie in Skandinavië en van het Westgermaans in onze streken.

Ook de Westgermaanse talen ontwikkelden zich in de loop der eeuwen tot zelfstandige talen, waarvan het Duits er één was. Met name de tweede klankverschuiving, *die zweite Lautverschiebung*, die het 'Hoogduits' kenmerkt, is voor het ontstaan van het Duits als zelfstandige taal erg belangrijk.

De ontwikkeling van het Duits

In de ontwikkeling van het Duits onderscheidt men vier fases:

Oudhoogduits	<i>Althochdeutsch</i>	ca. 750 – 1050
Middelhoogduits	<i>Mittelhochdeutsch</i>	ca. 1050 – 1350
Vroegnieuwhoogduits	<i>Frühneuhochdeutsch</i>	ca. 1350 – 1650
Nieuwhoogduits	<i>Neuhochdeutsch</i>	ca. 1650 – heden

De begrippen ‚oud‘, ‚middel‘ en ‚nieuw‘ verwijzen naar een bepaalde tijd in de geschiedenis, terwijl het begrip ‚hoog‘ op de plaats duidt en een geografische betekenis heeft. Met ‚hoog‘ worden de meer zuidelijke gebieden in het Duitse taalgebied bedoeld.

Onder invloed van de geestelijkheid: het Oudhoogduits

Men veronderstelt dat vanaf 500 n. Chr. in het Westgermaanse taalgebied, vanuit het zuiden, een verandering van klanken begon. Later heeft men die klankverschuiving Tweede of Hoogduitse klankverschuiving (*zweite of Hochdeutsche Lautverschiebung*) genoemd.

De volgende verschuivingen traden op:

Westgermaans	Oudhoogduits
p	> pf
t	> z (uitgesproken als [ts])
k	> k (uitgesproken als [kch]; komt alleen in het zuidwesten, +/- Zwitserland voor)

Vooral in het Alpengebied en in Zuid-Duitsland heeft zich deze klankverschuiving doorgezet. Nedersachsen, Friesland en Nederland zijn hierin niet meegegaan. De klankverschuivingen hebben zich doorgezet tot ongeveer de lijn Düsseldorf-Benrath. Men spreekt daarom van de *Benrather Linie*. Evenals het Nederduits hebben ook het Nederlands en het Engels deze klankverschuiving niet doorgemaakt. Dat levert de volgende uitspraakverschillen op in vele verwante woorden:

Duits	Nederlands	Engels
Apfel	appel	apple
Pfund	pond	pound
Zahn	tand	tooth
Herz	hart	heart
Korn [Zwitsers: Kchorn]	koren	corn

In het Duitse taalgebied ten noorden van de *Benrather Linie* spreekt men van Nederduits (*Niederdeutsch*). De dialecten ten zuiden van de *Benrather Linie* vat men samen in het begrip Hoogduits (*Hochdeutsch*). In vergelijking met de eerste klankverschuiving, waardoor de Germaanse taalgroep binnen de Indo-Europese herkenbaar werd, heeft de tweede klankverschuiving de eenheid binnen de Germaanse taalfamilie in het gebied tussen de Alpen en de zee in elk geval niet vergroot.

Het woord 'Duits'

Het woord 'Duits' is afgeleid van het Middellatijnse woord *theodiscus*, dat 'taal van het volk' betekent (Gotisch *thiuda*, Oudhoogduits *dīot* en IJslands *þjóð* = volk). Het volk was ongeletterd en alleen de geestelijkheid kon lezen en schrijven. Men deed dat veelal in het Latijn. Toch zijn sommige Latijnse teksten in het Duits van hun tijd vertaald of werden mondeling overgeleverde verhalen in het Oudhoogduits door monniken op schrift gesteld.

Het was vooral keizer Karel de Grote (748 - 814) die ervoor zorgde dat de volkstaal ook werd opgeschreven. Hij stimuleerde de kunsten en de wetenschappen, vooral om het heidense volk te kerstenen (= tot christen te maken). Daarvoor liet hij religieuze teksten in de volkstaal vertalen. Helaas zijn veel van die teksten verloren gegaan.

Abrogans

Het eerste bekende grotere werk in het Oudhoogduits is een Latijns synoniemenwoordenboek dat rond 770, waarschijnlijk in een klooster bij Freising in de buurt van München, in de volkstaal werd vertaald. Het geschrift wordt *Abrogans* genoemd naar het eerste Latijnse woord van dat woordenboek.

Karakteristiek voor het Oudhoogduits zijn de volle klinkers (a, ô en u) ten opzichte van de ‚stomme e‘ in het hedendaagse Duits zoals deze vergelijking toont:

Oudhoogduits	Hedendaags Duits
machôn	machen
taga	Tage
demu	dem
perga	Berge

Merseburger Zaubersprüche

Bekende overleveringen in het Oudhoogduits zijn de *Merseburger Zaubersprüche* (de toverspreuken van Merseburg) en het heldendicht *Hildebrandslied*. Deze in mondelinge traditie overgeleverde teksten werden in de negende eeuw door monniken in het Oudhoogduits opgeschreven en zo voor het nageslacht bewaard.

Klik hier voor een voorbeeld hoe het Oudhoogduits ongeveer geklonken zou kunnen hebben. Je hoort de tweede Merseburger Zauberspruch

En hier tekst en vertaling

Phol ende uuodan uuorun zi holza.
 du uuart demo balderes uolon sin uuoz birenkit.
 thu biguol en sinthgunt, sunna era suister;
 thu biguol en friia, uolla era suister;
 thu biguol en uuodan, so he uuola conda:

sose benrenki, sose bluotrenki,
 sose lidirenki:
 ben zi bena, bluot zi bluoda,
 lid zi geliden, sose gelimida sin.

Vertaling

Phol en Wodan reden door het bos.
 Daar verstapte het paard van Phol zich.
 Daar bezwoer hem Sinthgunt, de zus van Sunna.
 Daar bezwoer hem Freya, de zus van Volla.
 Daar bezwoer hem Wodan, zoals alleen hij het kon:

Zoals het breken van een bot, zoals het vergieten van bloed,
 zoals het verzwikken van een ledemaat:
 bot aan bot, bloed aan bloed, ledemaat aan ledemaat, alsof ze verlijmd waren.
 (Vertaling Erwin de Vries)

Onder invloed van de hofcultuur: het Middelhoogduits

Na 1050 zijn steeds meer schriftelijke bronnen in het Duits van die tijd bewaard gebleven. Allereerst was daarvoor de geestelijkheid verantwoordelijk. In haar poging om het volk te bereiken werden meer en meer volksverhalen en legendes in de taal van het volk, het Duits, geschreven.

De mystieke beweging, die rond 1300 ontstaat, verrijkt de taal met een groot aantal nieuwe abstracte begrippen die te herkennen zijn aan woorden die veelal eindigen op *-lich*, *-keit* en *-ung*: *wesentlich*, *Geistlichkeit* en *Anschauung* zijn hier voorbeelden van.

De belangrijkste verandering is echter de invloed van de niet-geestelijke hofcultuur. In de Middeleeuwen van rond 1200 zijn de ridders de dominante stand en hun heldendaden werden steeds vaker in wereldse ridderromans en verzen beschreven.

Al deze tekstbronnen verschillen van het Oudhoogduits door vereenvoudigingen in de verbuigingen van zelfstandige naamwoorden en de vervoegingen van werkwoorden. Waren bijvoorbeeld naamvallen in het Oudhoogduits net als in het Latijn aan uitgangen achter zelfstandige naamwoorden te herkennen, in het Middelhoogduits werd die functie overgenomen door lidwoorden.

Ook werd het aantal naamvallen beperkt tot vier en werd veel wat voordien door een aparte naamval werd uitgedrukt, nu met een voorzetsel omschreven. Een eigen naamval voor bijvoorbeeld de *Instrumentalis* – daarmee kon omschreven worden waarmee je iets deed, in het Latijn de *Ablativus Instrumentalis* – kwam in het Oudhoogduits al amper meer voor en is in het Middelhoogduits helemaal verdwenen. Het werd nu met het voorzetsel *mit* omschreven: Oudhoogduits *dinu speru* > Middelhoogduits *mit dīnem spere*.

Bij het werkwoord leidde de vereenvoudiging van het verbuigingssysteem tot een groter belang van het persoonlijk voornaamwoord. Daarnaast verschoof een aantal klanken. Door al deze veranderingen spreekt men van het Middelhoogduits, het *Mittelhochdeutsch*.

De belangrijke klankveranderingen:

	Oudhoogduits	Middelhoogduits	Hedendaags Duits
1 Afzwakking van volle klinkers	gilaubiu	ich geloube	ich gelobe
	erda	erde	Erde
2 Samentrekking		ze ware	zwar
		in deme	im
3 sk > sch	sculdi	schuld	Schuld
	scepphion	schephaer	Schöpfer
4 Eindklankverharding	dagaz	tac/des tages	Tag / des Tages

Klik hier voor een voorbeeld hoe het Middelhoogduits ongeveer geklonken zou kunnen hebben. Je hoort *Under der Linden*.

Onder invloed van stad en universiteit: Vroegnieuwhoogduits

Men spreekt van het Vroegnieuwhoogduits (*Frühneuhochdeutsch*) in de periode tussen 1350 en 1650. Gilden en Hanzesteden, de stichting van universiteiten, de uitvinding van de boekdrukkunst en de Reformatie zijn van grote invloed in deze periode.

Met name de bijbelvertaling van *Martin Luther* is het bekendste werk uit deze tijd. De volledige bijbelvertaling stamt uit 1545. Luther baseerde zich voor de keuze van zijn Duits vooral op het dialect uit zijn streek, het gebied rond *Eisenach* en *Erfurt*, in het oosten van Duitsland.

Vooraf tweeklanken (diftong) en klinkers ondergingen belangrijke wijzigingen:

1. Nieuwhoogduitse diftongering
2. Nieuwhoogduitse monoftongering
3. Klinkerverlenging

Hieronder volgt een overzicht van deze ontwikkelingen.

1. Nieuwhoogduitse diftongering

	Middelhoogduits	Vroegnieuwhoogduits
lange i > ei	mîn	mein
lange u > eu	niuwes	neu
lange oe > au	hûs	Haus

Bovenstaande klankverandering noemt men de ‚Nieuwhoogduitse diftongering‘ (*Neuhochdeutsche Diphthongierung*). Een diftong (*Diphthong*) is een tweeklank. Voor Nederlanders is dit allemaal niet zo ingewikkeld als het lijkt, zeker niet als je uit het oosten van Nederland komt. In de Saksische dialecten van het Nederlands, zoals het Drents en het Twents, zijn deze ‚Middelhoogduitse monoftongen (enkele klinkers)‘ nog goed te horen. Dit geldt overigens ook voor het *Plattdüütsch* in het noorden van Duitsland.

Plattdüütsch

Un so steiht dat Thermometer upstunns: in Braak un Achem bi söben, an’n Bremschen Fleegeerhaben bi acht un an de Fiskereehabenslüüs in Bremerhaben bi negen Grod. Hüüt wesselt Sünn un Wolken. An’n Nahmiddag kann dat vör allen in’n Süden vun Bremen hen un wenn regen. Daarüm reket se an’n Nahmiddag ok to veertig Perzent mit Regen. Bi sowat föffteihn Grod weiht de Wind ut Süd bit Südost. Un he nimmt Fahrt up: tegen Abend kann dat an de Küst brusige Böjen geven. Tokamen Nacht sackt dat Thermometer up ölben Grod. Morr’n wesselt weer Sünn un Wolken, sünnerlick an de Küst schuert dat verenkelt. Bi föffteihn Grod weiht de Wind stiev ut Südwest.

Dat weern de Nachrichten. Severino Melchiorre hett se tohoopstellt. Up Platt trechtmaakt un vörleest hett se Gesine Reichstein.

De weersvoorspelling in het Plattdüütsch (Radio Bremen)

Drents

Drenthe is ook één van de provincies waar een eigen taal gesproken en geschreven wordt. De Drentse taal maakt deel uit van de Nedersaksische talen. Veel schrijvers in Drenthe maken gebruik van de Drentse taal om hun werk te publiceren.

Drents

2. Nieuwhoogduitse monoftongering

Een andere verandering was juist dat bepaalde tweeklanken in enkele klinkers veranderden, de Nieuwhoogduitse monoftongering (*Neuhochdeutsche Monophthongierung*).

	Middelhoogduits	Vroegnieuwhoogduits
tweeklank ie > i	liebe	liebe
tweeklank uo > u	guote	gute
tweeklank üe > ü	brüeder	Brüder

3. Klinkerverlenging

Middelhoogduits	Vroegnieuwhoogduits
faren (korte a)	fahren
nemen (korte e)	nehmen
vogel (korte o)	Vogel (lange o)
kugel (korte u)	Kugel (lange u)

Een voorbeeld: Sendbrief vom Dolmetschen

Hier is een voorbeeld van het Vroegnieuwhoogduits. De tekst stamt uit Martin Luthers *Sendbrief vom Dolmetschen* waarin hij spreekt over de problemen die je als vertaler hebt bij je woordkeuze. Let vooral op de woordvolgorde in de zin. Hoewel in het Vroegnieuwhoogduits een ontwikkeling begon naar een vaste woordvolgorde in de zin – in de hoofdzin: persoonsvorm op de tweede plaats; in de bijzin: persoonsvorm aan het eind van de zin – zie je in dit fragment dat dit veranderingsproces nog niet helemaal afgesloten is. De woordvolgorde in de zin wijkt nog wel eens af van de huidige volgorde.

Ich hab mich des beflissen im Dolmetschen, daß ich rein und klar Deutsch geben möchte. Und ist uns sehr oft begegnet, daß wir vierzehn Tage, drei, vier Wochen haben ein einziges Wort gesucht und gefragt, haben's dennoch zuweilen nicht gefunden. Im Hiob arbeiteten wir also, Magister Philips, Aurogallus und ich, daß wir in vier Tagen zuweilen kaum drei Zeilen konnten fertigen. Lieber – nun es verdeutscht und bereit ist, kann's ein jeder lesen und meistern. Es läuft jetzt einer mit den Augen durch drei, vier Blätter und stößt nicht einmal an, wird aber nicht gewahr, welche Wacken und Klötze da gelegen sind, wo er jetzt drüber hingehet wie über ein gehobelt Brett, wo wir haben müssen schwitzen und uns ängsten, ehe denn wir solche Wacken gunt Klötze aus dem Wege räumen, auf daß man könnte so fein dahergehen. Es ist gut pflügen, wenn der Acker gereinigt ist. Aber den Wald und die Stubben ausroden und den Acker zurichten, da will niemand heran. Es ist bei der Welt kein Dank zu verdienen, kann doch Gott selbst mit der Sonnen, ja, mit Himmel und Erden noch mit seines eigen Sohns Tod keinen Dank verdienen, sie sei und bleibt Welt – in des Teufels Namen, weil sie ja nicht anders will.

Martin Luther: *Sendbrief vom Dolmetschen*

Onder invloed van wetenschap, techniek en media: Nieuwhoogduits

Het Duits dat je op school leert, noemen we het Nieuwhoogduits of gewoon modern Duits. We spreken van het Nieuwhoogduits vanaf ongeveer 1650. Klankveranderingen hebben sindsdien nauwelijks meer plaatsgevonden. In de woordenschat zijn de veranderingen echter nog nooit zo groot geweest. Dit is ook goed te begrijpen als je nagaat hoe sterk de wetenschap, met zijn vele vakuitdrukkingen (jargon), de techniek met nieuwe uitvindingen en de massamedia zich vanaf de zeventiende eeuw hebben ontwikkeld. Zo is er in de afgelopen vier eeuwen nog heel wat veranderd. Uit de discussies over de nieuwe spelling en uit de vele drukken van nieuwe woordenboeken blijkt natuurlijk ook dat taal nog steeds verandert. Enkele voorbeelden van veranderingen:

1. **Techniek en sport** zorgen voor nieuwe woorden: *Elektrizität, Telegraphie; Freistoß, Halbzeit, verbotener Boxschlag, unterhalb der Gürtellinie.*
2. De **wetenschap** vraagt om bijzondere uitdrukkingen en woorden: *Problem, Ebene, Sektor.*
3. Het **Amerikaans en het Engels** winnen op velerlei gebied aan invloed: *mailen, Jeans, Business, Teamwork, Handy, Foul.*
4. Het gebruik van **afkorting** neemt toe: *Akü-Sprache (Abkürzungssprache): UNO (United Nations Organization), GAU (größter anzunehmender Unfall); Alki (Alkoholiker).*

De grammatica ondergaat zeker een vereenvoudiging. Het gebruik van de genitief (tweede naamval) wordt bijvoorbeeld steeds meer verdrongen door de datief of door constructies met voorzetsels (des Mannes > von dem Mann). De conjunctivus wordt tegenwoordig veelal gevormd met vormen van 'würden': *Ich ginge nicht, wenn ich du wäre > Ich würde nicht gehen, wenn ich du wäre.*

Of hier sprake is van een verrijking of van een verarming van de taal laten we in het midden. Passief lijkt de woordenschat zich in elk geval uit te breiden, maar actief neemt hij misschien af.

Dialecten

Zoals we in het Nederlands het ABN (Algemeen beschaafd Nederlands) kennen, dat naar men zegt het zuiverste in de omgeving van Haarlem gesproken wordt, zo kent het Duits het Hoogduits (*Hochdeutsch*) uit de omgeving van Hannover. Het gebruik van dialecten is echter in het Duits wijdverbreid en loopt door alle lagen van de bevolking.

De e/i-Wechsel en a-Umlaut

Misschien heb je je wel eens afgevraagd waar de e/i-Wechsel uit *ich helfe – du hilfst – er/sie/es hilft* vandaan komt. Of de Umlaut op de a uit *ich fahre – du fährst – er/sie/es fährt*. Dat zijn ontwikkelingen geweest die zich al vroeg ten tijde van het Westgermaans en het Oudhoogduits voltrokken. Deze veranderingen zijn terug te voeren op uitgangen met een -i- of een -j-. Die uitgangen hadden invloed op de klankers in de stam van een woord. Vergelijk de volgende voorbeelden maar eens:

Oudhoogduits	Nieuwhoogduits
helfan - (er) hilfit	helfen - er hilft
faran - (er) ferit	fahren - er fährt

Men duidt de verandering van de e/i-Wechsel aan met de term *Westgermanischer i-Umlaut*. Deze verandering onder invloed van een volgende -i- of -j- heeft zich namelijk ook in het Engels (tooth – teeth) en in het Zweeds (tand – tänder) voorgedaan.

De a-Umlaut is van latere datum. Deze stamt uit het begin van het Oudhoogduits en wordt aangeduid met de term *Primärumlaut*. Niet alleen bij sterke werkwoorden met een -a- in de stam, maar ook bij de *Steigerung* van bijvoeglijke naamwoorden (*alt – älter – ältest*) en bij de meervoudsvorming van veel zelfstandige naamwoorden (*Gast – Gäste, Lamm – Lämmer*) zie je dit fenomeen.

Aanbevolen literatuur

- Astrid Stedje, *Deutsche Sprache gestern und heute*, Stuttgart 2001.
- Werner König, *dtv-Atlas zur deutschen Sprache*, Band 3025, München 2004.
- Hans Joachim Störig, *Abenteuer Sprache*, München 2002.

(Dit stuk maakt deel uit van de 'Geschiedenis van de Duitse literatuur' onder www.duits.de/literatuur – © 2004-2007 - Duitse literatuur is een project van de literatuurredactie (Erwin de Vries, Jos Kleemans en Paul Goossen) van www.duits.de)